

*Богайчук О. С.,
старший викладач кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»*

*Гасюк О. С.,
доцент кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»*

*Сахневич І. А.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»*

ПЕРЕКЛАД БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ

Анотація. Статтю присвячено розгляду явища «безеквівалентна лексика у перекладі». В лінгвістичній науці безеквівалентна лексика є одною із найскладніших проблем, яка хвилює як лінгвістів, так і практиків та теоретиків перекладу. Безеквівалентна лексика викликає певні труднощі під час перекладу, оскільки не перекладається дослівно, тому потрібно шукати відповідники в мові перекладу. Робота чітко висвітлює, що проблема перекладу безеквівалентної лексики є глобальною, оскільки народи щодня обмінюються культурами, власними надбаннями. Проте кожна культура має свої характерні риси, те, чим вона відрізняється від іншої, відповідно створюється потреба у пошуку відповідностей для безеквівалентних понять.

Проблемою перекладу безеквівалентної лексики займалися такі вчені, як Л.Щерба, М. Бажан, Т.Р.Левицька, А.В.Суперанська та інші. Але, незважаючи на значну кількість праць щодо вивчення безеквівалентної лексики, проблема досі залишається не повністю дослідженою.

Уданій статті були проаналізовані класифікації та роботи Корунець, Карaban, Печко, Мірам, Бронська та багатьох інших лінгвістів, які досліджували явище безеквівалентності, відсутності еквівалентна у мові перекладу. Аналіз показав, що складність полягає у правильному виборі методу перекладу. У дослідженні автори спиралися на класифікацію Бархударова, який виділяє такі методи: транскрипція і транслітерація, калькування, описовий переклад, наближений переклад і лексичні трансформації, які включають додавання, вилучення, заміну та контекстуальну заміну (конкретизацію, генералізацію та антонімічний переклад). Об'єкт дослідження даної роботи є безеквівалентність у перекладі. Предмет дослідження являються англійські та українські власні імена та назви. Метою дослідження є визначити поняття «безеквівалентна лексика»; виявити та проаналізувати в тексті переклад безеквівалентної лексики.

Ключові слова: переклад, безеквівалентна лексика, транскодування, транслітерація, транскрибування.

Безеквівалентна лексика – це слова, які неможливо перекласти за допомогою прямого перекладу. Термін «безеквівалентна лексика» застосовується якщо відповідність будь-якого лексичного елемента мови оригіналу відсутня в лексичній мові перекладу. Але ми не можемо трактувати цей термін як

«неможливість перекладу» лексики, адже кожна мова може передати будь-яке значення: відсутність конкретного еквівалента для деяких понять однієї мови у словнику іншої, не означає неможливість передачі цього поняття іншою мовою. Безеквівалентна лексика відноситься до іноземних слів і фраз, які представляють собою об'єкти, процеси та інші реалії життя, які на конкретному етапі розвитку цільової мови не мають у ній прямого еквівалентів.

Основна проблема, з якою зустрічається перекладач при передачі певних значень, представлена у вихідному тексті – це розбіжність кола значень, властивих одиницям вихідної мови та мови, якою здійснюється переклад. Лінгвісти погоджуються, що всі типи семантичних відмінностей між лексичними одиницями мов зводяться до трьох основних різновидів: повна відповідність, часткова відповідність, відсутність відповідності.

Національно-культурні особливості лексичних одиниць будь-якої мови трапляються не лише через наявність ряду конкретних слів, але й через відсутність слів для понять, які передаються іншими мовами. Ці «прогалини» називають лакунами. Причини появи таких прогалин бувають різними, іноді вони спричинені відмінностями в культурах. Наприклад, англійською мовою, окрім слів lawyer – юрист, адвокат є декілька різновидів адвокатської професії: attorney – вповноважений; barrister – адвокат, який може виступати в вищих судах; counsel – юристконсульт; counsellor – радник; advocate – адвокат вищого рангу. В українській мові всі ці слова відповідають одному поняттю – «адвокат» [1, с. 66].

Загалом виникнення безеквівалентної лексики викликана життєдіяльністю відповідного лінгвокультурного колективу та викликає розбіжності між лінгвістично-понятійними кодами. Як зазначає А. В. Волошина, «кожен етнос у процесі своєї життєдіяльності «олюдне» навколишнє середовище та вносить у нього специфічні риси. З плином часу виникають етнічно вагомі предмети-реалії. У лексичній мові вони фіксуються словами-реаліями» [2, с. 57].

Критеріями поділу такої лексики можуть бути: 1) семантичний (за яким береться до уваги значення слів); 2) граматичний (демонструє насамперед щодо одиниць, які мають певні формальні показники); 3) функціонально-стилістичний (БЛ здатна виконувати в тексті функції створення національ-

ного колориту, інтимізації тощо, у композиції поетичного тексту БЛ стає своєрідною смисловою доміантою (сильною позицією), впливає на зміст всього твору) [2, с. 60].

Безеквівалентну лексику можна розпізнавати за допомогою таких прийомів: 1) переклад (безеквівалентна як національно маркована лексика, яка належить до групи, що не має відповідників у інших мовах); 2) експеримент (наприклад, під час проведення психолінгвістичного експерименту до поля слів-реакцій на певне слово-стимул потрапляють одиниці, що мають національно-культурні елементи значень) [2, с. 64].

Головною складністю є те що не можна визначити ні повну еквівалентність, ні повну безеквівалентність лексичних одиниць. Як безеквівалентні слова, так і фонові – це не абсолютна категорія, а відносна. Говорячи про те, чи можна певне слово назвати безеквівалентним, можна припустити лише стосовно якоїсь мови. При цьому нерідко трапляється, що слово, яке є безеквівалентним порівняно з лексикою вихідної мови, виявляється повністю еквівалентним у застосуванні до третьої мови. Це є справедливо, якщо ми маємо на увазі фонові слова.

М.П. Кочерган говорить про спільність понять «безеквівалентність» та «лакуна». В результаті, зокрема, зазначає: «У науковій літературі терміни безеквівалентна лексика і лакуни часто застосовуються як синонімічні і трактуються як слова, що відсутні в певній мові» [3, с. 42].

Всі типи семантичних відмінностей між лексичними одиницями двох мов можна звести до трьох основних різновидів: повна відповідність, часткова відповідність, відсутність відповідності. Лінгвісти відносять до безеквівалентної лексики такі групи слів:

1. Власні назви (географічні назви, назви установ, організацій, газет, тощо), що не мають постійних відповідників у лексичній іншій мові.

2. Слова-реалії, тобто слова, які позначають об'єкти, поняття чи ситуації, що не існують в практичному досвіді людей, які говорять іншою мовою.

3. Випадкові лакуни (у вигляді слів), які не мають відповідників у лексичному складі іншій мові.

Перекладач обирає той чи інший прийом, опираючись на свій перекладацький інстинкт, на отримані знання та накопичений в процесі роботи досвід, тому вирішальне слово, незалежно від теоретичних досліджень в більшості випадків залишається за перекладачем-практиком. Не дивлячись на велику кількість літератури, проблема перекладу реалій постає дуже часто. На сьогоднішній день існує не багато наукових праць про відтворення національно специфічних реалій в українських перекладах. Саме тому, ми повинні прикласти багато зусиль для вирішення цієї задачі, щоб переклади з іноземної мови були чіткими та відповідними, без так званих «білих плям». Отже, ми бачимо, що відсутність прямих еквівалентів певних розрядів лексичних одиниць у словниковому складі іншій мові не означає, що вони не перекладаються на ту чи іншу мову. У розпорядженні перекладача є досить багато засобів, які дають можливість передати значення вихідної словникової одиниці в мові, в конкретному тексті.

Досить важливо відчувати різницю між значеннями «реалія» та «безеквівалентна лексика». Насправді, поняття безеквівалентна лексика набагато ширше, ніж семантичне поле поняття реалія. Усі реалії входять в обсяг безеквівалентної лексики певного бінарного зіставлення. Але до складу цієї лексики

входить також частина прислів'їв та приказок, окремі лексеми надзвичайно вмісткого семантичного наповнення, слова. І як доречно зазначав Л. Щербак, що дійсність у мовах різних народів представлена по-різному [4, с. 43].

Відмінність між речовим і лексико-семантичним видами безеквівалентності не можна вважати суттєвою. З точки зору перекладу зовсім не важливо, чи відсутнє еквівалентне поняття в мові перекладу тому що немає самого предмета, або воно відсутнє в силу відмінностей в мовному просторі і є наслідком різного розуміння об'єктивного світу, порівнювані поняття в мові перекладу і оригіналу не збігаються. Крім того, з точки зору перекладу, досить актуальною ознакою еквівалентності є збіг не понять, а саме значень, оскільки при перекладі, нас цікавить не поняття, що стоїть за словом, а його значення в даному, конкретному контексті. Хоча б тому, що значення досить багатьох слів, при всій його близькості до поняття, не можна цілком отожднювати з безпосередньо поняттям [5, с. 82].

Оскільки переклад відбувається не на рівні мовлення, а на рівні мови, то традиційно виділяються лексичне і граматичне значення, що виявляються не дуже зручними для опису безеквівалентності. Більш зручна для цієї цілі семіотична класифікація значень. За основу її, як відомо, береться відношення знака до того, що лежить поза ним. За семіотичної класифікації всі значення, які м перекладаємо в будь-якому висловлюванні на будь-якій мові, діляться на три типи:

1. Референційне, що показує відношення між знаком і його референтом, коли мова йде про ставлення до поняття, або денотативне, коли мова йде про ставлення до предмету.

2. Прагматичне, що виражає відношення між знаком та людиною або мовним колективом, що користуються ним.

3. Внутрішньомовне, що виражає відношення між даними знаком та іншими знаками або елементами структури тієї ж самої знакової системи, в цьому випадку – мови.

Референційне значення звичайного знака вихідної мови завжди актуальне при перекладі, оскільки для того, щоб відтворити в тексті мови поняття, що стоїть за словом, потрібно точно зрозуміти відносини між словом і поняттям у вихідній мові.

Аналогічно справедливо і по відношенню до прагматичного значення будь якого знака вихідної мови. Але, прагматичне значення може бути укладено і в формі знака. Внутрішньомовні значення простого знака вихідної мови (слова), який включає його фонемний склад і граматичне значення, мають значення тільки в межах своєї власної, рідної системи – мови оригіналу.

Оскільки саме різниця понять відповідних одиниць мов оригіналу та перекладу становить суть безеквівалентності і одночасно її причину, то можна не враховувати розбіжності внутрішньомовних значень одиниць мов перекладу та оригіналу і розглядати безеквівалентність як розбіжність референційного або прагматичного значення простих мовних знаків [5, с. 83].

Дослідники виділяють п'ять найбільш поширених способів перекладу безеквівалентної лексики: транскодування, описовий переклад, калькування, аналогія [6, с. 334].

Транскодування – спосіб перекладу, коли звукова або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу, наприклад, *Taylor – Тейлор, London – Лондон, management – менеджмент, оселедець – oseledets*. Цей спосіб використовується для передачі власних прізвищ, географічних назв, термінів, реалій тощо.

Розрізняють чотири види транскодування: а) перекладацьке транскрибування, коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова вихідної мови, наприклад, *box* – бокс, *peak* – пік, *resistor* – резистор; б) перекладацьке транслітерування, коли графічна форма слова вихідної мови передається літерами мови перекладу, наприклад, *London* – Лондон, *marketing* – маркетинг, *ping-pong* – пінг-понг; в) змішане транскодування переважно застосування транскрибування із елементами транслітерування, наприклад, *Manchester* – Манчестер, *overlock* – оверлок, *altimeter* – альтиметр і г) адаптивне транскодування, коли форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу, наприклад, *the Atlantic ocean* – Атлантичний океан, *middle* – мідель, *platform* – платформа [5, с. 123].

При транскодуванні, як можна бачити, літерами мови може передаватися вся форма, або більша її частина, в такому випадку говорять про адаптивне транскодування. Іноді застосовується змішане транскодування, коли більша частина транскодованого слова відбиває його звучання вихідної мови, але разом з тим передаються й деякі елементи його графічної форми. Зокрема, це досить часто застосовується у випадку передачі власних імен, наприклад, *Mansell* – Манселл (а не «Менселл», як вимовляється це власне ім'я англійською мовою).

При перекладі неологізмів, реалій транскодування часто супроводжується описовим перекладом, який сприяє кращому розумінню перекладу. Описова частина перекладу може подаватися у дужках відразу після реалії або у виносках внизу сторінки. Наприклад:

Вишиванка – *vyshyvanka* (traditional Ukrainian embroidered shirt), *maceral* – мацерал (органічна складова вугілля), *oseledets* – *oseledets* (traditional Ukrainian male hair-do).

Транскодування неологізмів, реалій відбувається при перекладі в тих випадках, коли в культурі і, зокрема, науці країни мови перекладу відсутнє відповідне поняття і відповідний перекладний еквівалент, а перекладач не може підібрати слово або слова в мові перекладу, які б адекватно передавали зміст поняття. Перш ніж застосовувати цей спосіб перекладу, перекладач повинний переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник слова, що перекладається, інакше через транскодування в мові перекладу можуть виникнути дублетні (синонімічні) одиниці: *massicot* – масікот, *глот*, *жовтий окис свинцю*; *pagination* – пагінація, нумерація сторінок тощо [5, с. 47].

Описовий переклад – прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюються в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення (терміна). Наприклад, англійське слово *lobby* можна передати не тільки транслітерацією *лоббі*, але й описово, як «тиск на членів англійського парламенту в кулуарах парламенту»; *maisonette* – квартира (помешкання) в двох рівнях (на двох поверхах), *wail* – автомобіль з високими динамічними якостями.

До описового перекладу висуваються такі вимоги: 1) переклад повинний точно відбивати основний зміст позначеного поняття; 2) опис не повинний бути надто докладним; 3) синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною.

Калькування або дослівний переклад (перекладацьке запозичення або дослівний переклад) – прийом перекладу слів, коли імітується структура одиниці мови оригіналу (морфемі чи

слова) із використанням, як правило, першого за порядком відповідника у словнику, наприклад: *Big Bang* – Великий вибух, *people of good will* – люди доброї волі.

Калькування як прийом перекладу частіше застосовується при перекладі складних слів або словосполучень. Воно може застосовуватися також у комбінації із відповідностями, трансформаціями або транскодуванням: *sky-scraper* – хмарочос, *miniskirt* – мініспідниця, *retrodollars* – нафтодолари, *charmed quark* – зачарований кварк, *slag yard* – шлаковий двір, *target search* – пошук цілі, *drafting table* – креслярський стіл, *self-loading* – самозавантаження.

Дуже часто калькування застосовується для перекладу географічних назв: *Cape of Good Hope* – мис Доброї Надії, *New South Wales* – Новий Південний Уельс, *St. Lawrence River* – річка Св. Лаврентія.

Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів у мові перекладу.

Деякі лінгвісти говорять про використання аналогій в процесі перекладу одиниць безеквівалентної лексики. Аналогії це одиниці мови перекладу, які мають значення близьке, але не ідентичне значенню одиниці мови оригіналу. У різних мовах існують одиниці, які позначають схожі явища, процеси, предмети культур тощо. Саме ці одиниці і можуть використовуватися у перекладі: *drugstore, pharmacy* – аптека; *узвар, компот* – *stewed fruit*; *city/town council of education* – міський відділ народної освіти, *gingerbread* – імбирний пряник, *дипломна робота* – *graduation paper*; *підвищення кваліфікації* – *in-service training* [6, с. 34].

Фразеологізми, в яких семантична монолітність тягнє над структурною роздільністю складових їх елементів, і які володіють особливим фразеологічним значенням, що є результатом переосмислення одиниць, що входять до них, також можуть бути безеквівалентними. Фразеологічні одиниці вихідної мови часто перекладаються фразеологічними одиницями мови перекладу, котрі отожднюється з ними за змістом. А *bolt out of the blue* – як грім серед ясного неба (повний еквівалент, що передає зміст і образ); *still water runs deep* – в тихому болоті чорти водяться (частковий еквівалент, що передає зміст, але образ дещо відрізняється); *don't count your chickens before they are hatched* – не кажи гоп доки не перескочиш (еквівалент-аналогія). Отже, як бачимо кожен тип потребує різних підходів та засобів для вдалої передачі даної лексики у мову перекладу.

До групи власних назв входять в першу чергу власні імена. Особисті імена і прізвиська, географічні та фірмові назви, а також назви установ, газет, журналів, пароплавів і т.п. являють собою один з найбільш очевидно без еквівалентних розрядів лексики. Існує декілька способів передачі таких слів:

З точки зору перекладу всі назви можна умовно розділити на три групи: 1) назви, де всі складові перекладаються українською мовою; 2) назви, де складові назви транскодуються і додається пояснення та 3) назви, де серед складових є антропонім і передаються вони за допомогою транскодування і перекладу [7, с. 16].

1. До першої групи відносяться словосполучення, що не мають власного імені – позначення громадських, наукових та політичних організацій, у тому числі міжнародних, деяких навчальних закладів, назви факультетів, кафедр, лабораторій, дослідницьких інститутів, проектів, програм тощо:

UNO (United Nations Organization) – Організація Об'єднаних Націй, *European Union* – Європейський Союз, *European Bank*

of Development and Reconstruction – Європейський Банк Розвитку і Реконструкції, International Association for Semiotic Studies – Міжнародна асоціація семіотичних досліджень, School for International Training – Інститут міжнародної підготовки, University of Technology Doctoral Program – Програма підготовки докторів наук Технологічного університету, School of Journalism – факультет журналістики, Faculty of Modern Languages – факультет іноземних мов, Department of History – історичний факультет, Biology Department – кафедра біології Neurosciences Research Program Colloquium – Колоквіум програм нейрологічних досліджень, Free University – Вільний університет, University of Vienna – Віденський університет, University of Missouri-St.Louis – університет штату Міссурі у м. Сент-Луїс, Department of TV-Radio at Ithaca College in New York State – кафедра радіомовлення і телебачення коледж у м. Ітака (штат Нью-Йорк), Eastern Montana College – коледж східної Монтани, Middlesex County College – коледж графства Мідлсекс, the University of Oregon School of Journalism – Інститут журналістики університету штату Орегон.

2. До *другої групи* відносяться, зокрема, назви фірм, компаній, підприємств, вулиць і площ, готелів, театрів, кінотеатрів та назви журналів:

Intelligent Systems – компанія електронного обладнання «Інтелігент Системс», Walls and Sons Ltd – компанія м'ясомолочних продуктів «Уолс енд Санс лтд», Associated Biscuits Manufacturers – англійська компанія хрусткого печива «Есошіейтед Біскітс Мануфакчерерс», the Standard Oil – нафтова компанія «Стандард Ойл», Dean Street – вул. Дін-стріт, Park Lane – вул. Парк Лейн.

3). До *третьої групи* включають назви установ, заклади вищої освіти, дослідницьких інститутів тощо, названих в честь видатних осіб:

Simon Fraser University – університет ім. Саймона Фрейзера, William Jewell College – коледж ім. Уільяма Джуелла, J. Washington Square – площа Дж. Вашингтона, W. Humboldt State College – Державний коледж ім. В. Гумбольдта, Київський театр української драми ім. І. Франка – Kyiv Ivan Franko Ukrainian Drama Theatre.

Якщо назва закладу містить антропонім, то вона перекладається одним з двох основних методів:

1) у назву додають слово 'імені': William Jewell College – коледж ім. Уільяма Джуелла, John Gopkins University – університет ім. Джона Гопкінса;

2) родовим відмінком або називним відмінком (у лапках) відповідного антропоніма: John Brown University – університет Джона Брауна, (університет «Джон Браун»).

Іноді власні імена компонуються *частково або повністю з загальних слів*, наприклад: Red Sea – Червоне море, Pacific Ocean – Тихий океан.

Окрему групу складають прізвища, які теж мають традиційні українські відповідники (здебільшого мова йде про історичні постаті): *Charles I – Карл I, William the Conqueror – Вільгельм Завойовник, John the Lackland – Іоан Безземельний, Henry VIII – Генрих VIII, James I – Якоб I/Іаков I, Louis XV – Людовік XV, George VI – Георг VI, Ярослав Мудрий – Yaroslav the Wise* [8, с. 12].

Висновки. Отже, під безеквівалентною лексикою розуміють слова, що використовуються для вживання понять, відсутніх в іншій культурі та в іншій мовній системі, слова, що стосуються приватних культурних складових, тобто до культурних елементів, характерних тільки для культури окремого народу, але відсутніх в культурі іншого. А також слова, що не мають перекладу в іншій мові, тобто, не мають еквівалентів за межами мови оригінолу, до якої вони відносяться.

Характерною рисою безеквівалентних слів є неможливість їх дослівно перекласти іншою мовою, їх неспіввідношеність з конкретним словом іншої мови. Але це не означає, що вони неперекладні.

Література:

1. Мітягіної А. П. Безеквівалентна лексика як предмет дослідження в сучасному перекладознавстві. Дніпро, 2018. 74 с.
2. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2000. С. 56–64.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
4. Бронська А. Лінгвокраїнознавчий аспект у викладанні української мови як іноземної. *Українська мова й література в навчальних закладах України*. 2000. С. 43–44.
5. Корунець І. В. К 68 Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. Вінниця : «Нова Книга», 2003. 448 с.
6. Мірам Г. Е. Практичний переклад: нотатки до лекцій. Київ : Ніка-Центр, 2005.
7. Капленко А. Ю. Поняття «безеквівалентна лексика» та «фразеологічна одиниця» в сучасному перекладознавстві. Дніпро, 2019. 60 с.
8. Печко Н. М. Теорія і практика перекладу (англійська мова) : методичні рекомендації для підготовки до державного екзамену. Луцьк, 2013. 95 с.

Bohaichuk O., Hasiuk N., Sahnevych I. Translation of non-equivalent notions

Summary. This work considers such a phenomenon as “non-equivalent vocabulary”. In linguistics, non-equivalent vocabulary is one of the most difficult problems for both linguists and translators and theorists. Non-equivalent vocabulary causes some difficulties in translation, as it is not translated literally, so you need to look for equivalents in the language of translation. The work clearly shows that the problem of translating non-equivalent vocabulary is global, as peoples exchange cultures and their own possessions on a daily basis. However, each culture has its own characteristics, what makes it different from another.

Such scientists as I. Korunets, V.Karaban, H. Miram, N.Pechko and others dealt with the problem of translation of non-equivalent vocabulary. But, despite the significant number of works on the study of non-equivalent vocabulary, the problem still remains unexplored.

The classifications of non-equivalent translation were analyzed. It was investigated the phenomenon of non-equivalence, absence equivalent in the language of translation. The analysis showed that the difficulty lies in the right choice of translation method. In the study we distinguish the following methods: transcription and transliteration, loan translation, descriptive translation, approximate translation and lexical transformations, which in turn include addition, deletion, replacement and contextual replacement (concretization, generalization and antonymic translation). Object of research: non-equivalence in translation. Subject of research: English and Ukrainian proper names and titles. Purpose: to define the concept of “non-equivalent vocabulary”; identify and analyze the translation of non-equivalent vocabulary in the text. Research methods: comparative and descriptive analysis.

Structure of the work: the work consists of an introduction, table of contents, two sections and subsections, conclusions and a list of sources used.

Key words: translation, non-equivalent vocabulary, transcoding, transliteration, transcription.